

**TUSSEN KULTURELE TRADITIE EN
VERANDERING : DE BAMILEKE-TONTINE.
TRADITIONELE BASIS,
ACTUELE FUNCTIONERING EN SOCIALE
REGLEMENTERING**

Grietje VAN DIEVOET & Dirk VERBOVEN

*Antwerpse Steenweg 818
B-9040 Sint-Amandsberg*

ONDERZOEKSVELD: informele economische sector (ROSCA, tontine),
Kameroen, Bamiléké, endogene ontwikkelingsstrategieën

SUMMARY

***BETWEEN CULTURAL TRADITION AND CHANGE:
THE BAMILIKE-TONTINE. TRADITIONAL BASIS, PRESENT
FUNCTIONING AND SOCIAL CONTROL***

The Bamileke of Cameroon are generally considered as one of Africa's economically well-adapted people. One of the factors in this process is unmistakably the adaptation of traditional savings and credit associations (ROSCA, tontine, Ntshwa) to the needs of the market economy. The basic principle of a tontine is very simple: at set times, every member contributes a fixed sum of money, which is handed over to one of its members, until everyone has received this "tontine". This enables each member to dispose of a relatively large amount of money, that can be used to various ends: agriculture, education, economic investments, trade or whatever. The Bamileke have, under demographic pressure, massively migrated to urban areas, where they developed the rural ROSCA into an original urban variant, the "bourse d'argent". This is an intermediate form between traditional tontines and western Exchange-systems, and is extremely well adapted to the new economic

demands. However, the complex functioning and the principles underlying both traditional and recent savings and credit associations are well anchored in traditional social structures and cultural norms. And both give the Bamileke a distinctive advantage in endogenous development, industry, and especially trade. The western banking-system on the other hand does not succeed to give confidence, and remain to a large extent to-be-avoided foreign institutions. This situation makes tontines a preferable instrument in development policy, for they guarantee financial responsibility and personal involvement.

KEY WORDS: *informal financial sector (ROSCA, tontine), Cameroon, Bamileke, endogenous development strategies*

1. De tontine binnen de hedendaagse Bamileke-maatschappij¹

De Bamileke vormen samen met de Tikar, de Bali-Chamba, de Bamoun en een reeks kleinere volkeren, de bewoners van de westelijke hooglanden van Kameroen. Door onderlinge politieke rivaliteit bij de inname van het Bamileke-plateau vond er een fragmentatie plaats onder de Bamileke die leidde tot de oprichting van meer dan honderd autonome chefferies². De benaming "Bamileke" is een verzamelnaam, gegeven door de Duitsers, voor een groep volkeren die een gemeenschappelijke taal, cultuur en maatschappelijke organisatie bezitten. Dit groepsgevoel wordt echter pas concreet in de confrontatie met andere Kameroenese volkeren.

Het plateau van de westelijke hooglanden vormt een zeer vruchtbaar, vulkanisch heuvelland. De Bamileke kenden reeds in de pre-koloniale periode een zeer

1. Dit artikel vormt de neerslag van veldonderzoek bij de Bamileke uitgevoerd door Grietje Van Dievoet van maart tot mei 1989. Sinds november 1989 konden we ons onderzoek verder zetten dankzij het Belgisch Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, en in samenwerking met het Centre Universitaire de Dschang in de chefferie Bafou nabij Dschang. Een uitgebreidere bespreking van de tontine is te vinden in "*Tintin chez les tontines. Of een studie van de informele financiële sector bij de Bamileke van West-Kameroen*" door Grietje Van Dievoet (licentieverhandeling Afrikanistiek, RUG, 1988-89). Voor het tot stand brengen van dit onderzoek willen we, naast de tontine-leden, een aantal mensen speciaal bedanken: Pierre-Marie Metangmo (arts), François Kamajou (ekonoom), Claude Nzudie (bankdirecteur), Pascal Bergeret (agro-ekonoom), Guy Ducret (agronoom) en Lisa Reeves ("Peace Corps").

2. Alhoewel we ook over hoofdjij zouden kunnen spreken, komt dit artificieel over in een gebied waar steeds het woord "chefferie" gebruikt wordt.

intensieve landbouw en veeteelt. Ze gebruikten de beschikbare grond integraal: de vruchtbare delen voor de landbouw, de minder vruchtbare - hoger gelegen - delen voor de veeteelt. Vanaf het begin van de kolonisatie, maar vooral sinds 1950, werd de koffiekultuur geïntroduceerd. De Bamileke hebben deze enthousiast overgenomen; ook nu nog vormt zij de grootste bron van inkomsten ("cash crop"). Sinds de ineenstorting van de koffieprijzen op de wereldmarkt merkt men echter een langzame overschakeling naar de teelt van voedingsgewassen, bestemd voor de steden.

Omdat het vulkanisch plateau langzaam overbevolkt³ raakte, kwam reeds in de koloniale periode de emigratie van jonge Bamileke op gang. Ze vestigden zich voornamelijk op de transportader naar Douala (de Mungo-regio) en in de steden. Deze migratie werd nog versterkt door het erfenissysteem, waarin één zoon het hele bezit krijgt toegewezen. De andere kinderen worden geacht op één of andere manier zelf in hun levensonderhoud te voorzien. De Bamileke gaan dan ook op zoek naar nieuwe middelen van bestaan. Dit gebeurt enerzijds door het ontginnen van nieuwe agrarische gebieden ("Plaine des Mbo", "Opération Yabassi-Bafang"), anderzijds door het zoeken van werkgelegenheid in urbane gebieden en in nieuwe sectoren (openbare instellingen, handel, enzovoort). Vooral in de handel vinden de Bamileke hun weg. Ze bouwden een handelsnetwerk uit dat doordringt in alle economische activiteiten van gans Kameroen. Sinds decennia vormen de Bamileke de Kameroenese economische groep bij uitstek.

Verscheidene socio-kulturele factoren spelen een rol in dit economisch succes. In dit artikel concentreren we ons op de ontwikkeling en doorgedreven uitbouw van endogene spaar- en kredietinstellingen, de tontines, die hierin van cruciaal belang zijn. We houden hierbij steeds twee doelstellingen voor ogen: analyse van de aanpassing van de traditionele instituties aan de moderne levenswijze en behoeften, en evaluatie van de bijdrage van het traditioneel kader aan de actuele samenleving.

In tegenstelling tot wat vaak wordt verondersteld, bestaan er in de meeste landen van de Derde Wereld uitgebreide, endogene spaarsystemen (Geertz 1961, Lenou 1988, Soen en Comarmond 1971). Ze ontsnappen echter vaak aan de officiële geldsector aangezien het spaargeld circuleert in traditionele, gesloten organisaties. Het betreft echter geen marginaal verschijnsel, maar het vormt vaak de ruggegraat van de economische ontwikkeling. Deze organisaties worden in Kameroen aangeduid als tontine. Hiermee wordt een "*traditionele, informele, paritaire en rotatieve spaarorganisatie*" aangeduid (Leboucq 1987: 301, onze vertaling). Deze associaties zijn gebaseerd op de sociale homogeniteit van de groep en de onderlinge solidariteit van de leden. De verschillende leden behoren altijd tot dezelfde etnie, wat de

3. De bevolkingsdichtheid is enorm hoog. Bij de laatste volkstelling in 1976 liep dit voor sommige chefferies op tot 350 inwoners per vierkante kilometer.

identificatie met, de eenheid van, en het vertrouwen in deze organisaties verzekert. De leden dragen op regelmatige tijdstippen een som geld bij en het aldus verzamelde geld vormt een 'pot', de 'tontine'⁴. Ieder kan volgens een overeengekomen toewijzingsprincipe beschikken over deze tontine. Het geld wordt besteed aan courante of exceptionele uitgaven, of wordt geïnvesteerd in de handel.

Men vindt de tontine terug in vele vormen en varianten. Als traditionele vormen onderscheiden we arbeids-, goederen- en solidariteitstontines. De meer recente vormen (vooral de "bourse d'argent") hebben zich de laatste jaren ontwikkeld in samenhang met de economische expansie van de Bamileke. Het geld wordt hier per opbod verkocht. Zo creëert men een kapitaalmarkt die uiteindelijk zeer gesofisticeerd wordt. Sommige Bamileke kopen geld op in rurale tontines tegen een lage intrest en verkopen het in Douale - het centrum van alle economische activiteit - aan een veel hogere intrest zodat men van echte geldspeculatie kan spreken. De tontines vormen een traditoneel gegeven dat is aangepast aan de behoeften van elke bevolkingsgroep, hetzij die nu agrarisch of stedelijk is, of van landbouw, lonen of van de handel leeft. Daardoor zijn ze een uitstekend middel tot integratie in het onomkeerbaar proces van economische ontwikkeling en modernisatie, zonder dat de etnie daarbij haar eigen individualiteit verliest. Recente studies uitgevoerd door Marcomer Gallup International in vijf francofone Afrikaanse landen (Senegal, Gabon, Ivoorkust, Congo, Kameroen) wijzen uit dat 28,6 % van de bevolking lid is van één of meerdere tontines. In Kameroen stijgt dit aandeel tot 47,5 % en zowel uit de gegevens van onze informanten als uit onze eigen ervaring blijkt dat zowat elke volwassen Bamileke lid is van minstens één tontine. Daarentegen heeft maar 13,2 % van de Bamileke, respectievelijk 13,4 % van de Kameroenezen een rekening of een spaarboekje bij de bank. (Brook 1987: 14, Leboucq 1987: 301). Banken passen niet in de mentaliteit van het volk, het zijn opgelegde koloniale instituties. In Kameroen klagen banken over een niet-terugbetalingsratio van 50 %. In schril contrast hiermee wordt de terugbetaling aan de tontine zo ernstig genomen dat er gevallen bekend zijn van leden die in geval van falen in de terugbetaling zelfmoord pleegden (Brooke 1987: 14). Tontines werken omdat hun leningen worden gewaarborgd door de sociale controle binnen de groep, die wordt verzekerd door haar homogeen karakter. Banken kennen zulk een hoog faalpercentage omdat hun leningen worden gewaarborgd door een papieren garantie, afgesloten tussen een individu en een instituut, een handelswijze die vreemd is voor de Afrikanen. Sinds '89-'90 gaat de tontine er echter op achteruit wegens geldschaarste, waarbij echter moet worden opgemerkt dat de banksector

4. De term kan dus twee betekenissen hebben: 1) de groep, en 2) het bijgedragen geld door de leden: de pot.

zowat al haar krediet heeft verloren als gevolg van het faillissement van enkele grote banken⁵.

Twee factoren spelen bij de Bamileke een belangrijke rol in de ontwikkeling van de tontines. Vooreerst kenmerkt de Bamileke-maatschappij zich reeds traditioneel als een flexibele maatschappij, die ruimte laat aan het individu om zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Zoals we zullen proberen aan te tonen vindt men deze kenmerkende eigenschap terug, in zowel de traditionele opbouw van de maatschappij als in haar diaspora. De tweede belangrijke factor is dat de Bamileke een zeer hechte sociale organisatie kennen, bestaande uit talloze genootschappen en verenigingen die zowel de sociale stratificatie als de sociale cohesie van de Bamileke-maatschappij beheersen.

2. Dynamiek en flexibiliteit in de traditionele Bamileke-maatschappij en haar diaspora

De sterke demografische druk en het aldus veroorzaakte wankel evenwicht tussen land en populatie vormde een eerste oorzaak van de massale Bamileke-migratie. De zoektocht naar nieuwe leefruimtes en nieuwe middelen van bestaan bracht een langzaam proces van inschakeling in de monetaire economie met zich mee. Vandaag leven er meer Bamileke buiten hun oorsprongsgebied dan op het plateau van herkomst. Deze migratie kwam al vroeg op gang en richtte zich aanvankelijk op twee domeinen. Begin deze eeuw eiste de Duitse en Franse koloniale overheid arbeiders op voor de kultuur-plantages en de uitvoering van publieke werken. Langzaam vestigden deze arbeiders zich permanent in het nieuwe gebied en stichtten er nieuwe agrarische gemeenschappen. Zo koloniseerden de Bamileke heel het gebied rond de Mungo-rivier en creëden op die manier een as tussen hun plateau van herkomst en Douala. In tweede instantie richtte de migratie zich op de steden. Deze stedelijke gemeenschappen groeiden sneller aan dan de oorspronkelijke landbouwgemeenschappen, aangezien het overgrote deel van de surplusbevolking zich er vestigde. De emigrerende populatie was meestal zeer jong en integreerde zich snel in de stadseconomie. Ze vonden veelal werk in het salariaat en in de kleinschalige bedrijvigheid. Hun professionele ambities reikten echter veel verder. Deze aanvankelijke jobs werden vaak als springplank beschouwd voor de uitbouw van een eigen handelszaak. Het demografisch en economisch aandeel van de Bamileke in de grote Kameroenese steden is nu aanzienlijk. Ze vormen 40 % van de inwoners van Douala en 20 % van Yaoundé. Ze beheersen

5. Recent werd de SCB (Société Camerounaise de Banque) overgenomen door de Crédit Lyonnais (Frankrijk). De Crédit Lyonnais bezat al een meerderheidsparticipatie maar sinds de overname is de SCB haar Kameroenese filiaal. Het kapitaal van de BIAO (Banque International Africaine de l'Ouest) is sinds twee jaar geblokkeerd.

er het overgrote deel van het economisch leven en zijn de enige etnie in Kameroen die voldoende kapitaal bijeen kan brengen om zich te engageren in de industrie (voor een uitgebreide bespreking zie Dongmo 1982b).

Deze dynamische aanpak van nieuwe en deels opgedrongen leefomstandigheden vindt haar oorsprong in de traditionele cultuur. Zowel het creatief aanwenden van de eigen maatschappelijke waarden, als het integreren van vreemde kulturelementen, voortkomend uit het contact met de westerse samenleving, verzekert de Bamileke cultuur van een grote flexibiliteit.

In tegenstelling tot vele Afrikaanse patrilineaire gemeenschappen beschouwen de Bamileke zich niet als collectieve erfgenamen van een verre voorvader ("undifferentiated lineage"), maar elke man duidt onder zijn zonen slechts een erfgenaam aan die zich als enige mag beschouwen als de opvolger in mannelijke lijn. In vele opzichten "is" hij zijn vader.

"Chaque individu désigne parmi ses fils un héritier unique, qui non seulement dispose de tous ses biens mais le remplace dans toutes ses activités, et doit être considéré comme son substitut" (Hurault 1970: 9).

De erfgenaam bewaart de schedels van al zijn voorvaderen. Hij is met hen verbonden door rituelen en offers die hij uitvoert in eigen naam of op aanvraag van de andere leden van de lineage. Elke niet-erfgenaam begint een nieuwe patrilineage waarvan hij zelf aan de apex staat. Hij is nog persoonlijk verbonden met zijn vader en grootvader, maar niet verder. De verder verwijderde voorouders kunnen geen invloed meer op hem uitoefenen.

"Ces dispositions ont pour effet d'individualiser une ligne à l'intérieur du lignage, celle des héritiers successifs et tend à faire des liens entre ancêtres et descendants, non une relation de groupe, mais une relation de personne à personne" (Hurault 1970: 10).

Door dit principe verandert de meer vertrouwde functie van de patrilineage totaal: in plaats van een voortdurende extensie van de groep krijgen we hier een structureel ingebouwde afsplitsing ("segmentary lineage"). Bij de Bamileke kent men dus geen veralgemeend erfrecht. De vader kiest onder zijn zonen één erfgenaam. Dit brengt een onderlinge competitie met zich mee waaraan alle kinderen op gelijke voet beginnen. Deze competitiegeest, die reeds aanwezig is binnen de kernfamilie, komt ook tot uiting in de bredere maatschappij en is een logisch gevolg van de hoge bevolkingsconcentratie, waardoor men moet vechten om van een deel van de beperkte middelen te kunnen genieten. Dit veronderstelt bepaalde disposities zoals ambitie, doorzettingsvermogen, zelfvertrouwen, soberheid, handelsgeest, enzovoort. De Bamileke kenmerkt zich dan ook door een geest voor onafhankelijkheid. Deze eigenschap komt o.a. tot uiting in de verspreide bewoning of de strikte begrenzing van de familie. Elke familiale entiteit heeft zijn erf of "concession" (Mba). Op economisch en materieel gebied kan niemand rekenen op het bezit van zijn familie of van anderen. Om een sociale status te behouden of te verwerven kan men alleen rekenen op datgene wat men persoonlijk verwerft of bezit.

"La promotion sociale est rigoureusement conditionné par le mérite et le travail personnel. La réussite qu'elle sanctionne est morale et économique à la fois" (Dongmo 1981a:53).

Gebruikmakend van deze ruime onafhankelijkheid creëert de Bamileke veel ruimte voor eigen initiatieven. Vooral op economisch gebied draagt iedereen een eigen verantwoordelijkheid. De laatste decennia hebben de Bamileke hun aanpassingsvermogen aan de westerse markt van vraag en aanbod bewezen, o.a. in de koffiekultuur. De flexibiliteit om over te schakelen naar nieuwe en meer winstgevendende produkten in functie van de markt is één van de fundamenteën van het economische Bamileke dynamisme.

De sterke lineage-segmentatie, gekoppeld aan de gewoonte van de unieke erfgenaam, geeft aanleiding tot relatief kleine familiale entiteiten. Hierdoor wordt het belang van een maatschappelijke omkadering zeer acuut. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat de Bamileke-maatschappij gekenmerkt wordt door talloze groepsstructuren, zoals genootschappen, leeftijdsklassen, groepen voor wederzijdse bijstand, enz., die de bevolking integreren in de chefferie als meer omvattend geheel.

3. Traditionele hiërarchie en cohesie

De genootschappen beheersen de sociale stratificatie, terwijl de verenigingen zorgen voor de sociale cohesie. De verschillende domeinen die ze beslaan vullen elkaar aan en overkoepelen zo elk deel van het maatschappelijk leven.

In principe controleert de chef alle genootschappen, maar op hun beurt vormen deze genootschappen een efficiënt middel om de macht van de chef te temperen. De toetreding tot deze genootschappen vormt de essentie van de sociale promotie binnen de traditionele Bamileke-maatschappij. Ze kennen nauwelijks structuren die op een a priori basis de sociale status van een individu vastleggen ("inherited status"), maar sociale promotie staat in principe open voor elke Bamileke, ongeacht afkomst of geslacht ("acquired status"). Elke individuele strategie in de sociale mobiliteit vertrekt vanuit de chef en zijn entourage, ook voor de "émigrés". Alleen de chef is bij machte titels uit te reiken. Hij doet dit ofwel als beloning voor persoonlijke verdiensten tegenover de chefferie en haar bevolking, ofwel tegen betaling. M.a.w., de chef controleert de sociale stratificatie, wat hem een veel macht verleent en hem een hoog inkomen verzekert.

"Cette pratique qui pose la promotion sociale comme valeur par excellence mais la subordonne rigoureusement à la réussite économique personnelle doit être souligné avec force, car elle constitue l'un des facteurs essentiels du dynamisme Bamiléké" (Dongmo 1981a: 53).

De verenigingen (Lung) daarentegen zijn gebaseerd op een puur egaliteitsprincipe. Iedereen, ongeacht zijn status in de maatschappij, neemt deel aan deze verenigingen die de solidariteit in de gemeenschap versterken. De Lung is een forum waar mensen discussiëren en elkaars hulp zoeken bij het oplossen van problemen. Hun oprichting is meestal spontaan; sommige, zoals de Cheu (arbeids- en bijstandsvereniging), behoren sinds lang tot de traditie. Deze verenigingen spelen een cruciale rol in de organisatie van het sociale leven.

Door de migratie van de Bamileke ontstaat er een fundamentele scheuring in de traditionele samenhang van de chefferie. De cohesie binnen de gemeenschap is makkelijk te behouden zolang de chefferie de macht die haar bestaan legitimeert, namelijk het beheer van de fysische en sociale stratificatie, kan doen gelden binnen een beperkt territorium. Om kulturele desintegratie tegen te gaan, roepen de geëmigreerde Bamileke buiten hun eigenlijke kerngebied nieuwe instituties in het leven. De behoefte om zich in de stedelijke maatschappij te identificeren met de etnische groep uit zich door de deelname aan het verenigingsleven. Geleidelijk ontstaan er in de voornaamste plaatsen van emigratie instituties die zijn opgebouwd naar het model van de traditionele structuren en die nauw verbonden zijn met de chefferie van herkomst. Deze organisaties groeperen de mensen afkomstig uit dezelfde chefferie. Ze vangen nieuwe emigranten op en integreren hen in hun nieuwe sociale omgeving. Ze zijn bijgevolg een krachtig middel tot integratie in een stadsmaatschappij waar de oorspronkelijke sociale solidariteit vaak sterk is afgezwakt.

"Compétition dans la solidarité, telle est la brève expression qui nous semble résumer le contexte social et le contenu psychologique qui nourrissent le dynamisme Bamiléké dans leur pays traditionnel. Habilement transposés, ils assurent actuellement la réussite aux émigrés Bamiléké dans leurs différentes zones d'accueil" (Dongmo 1981A: 56).

De traditionele structuren kunnen de veranderingen die het westers economisch systeem met zich meebrengt incorporeren, zonder dat deze interne contradicties veroorzaken binnen de maatschappij. De economische karakteristieken en de sociale organisatie zijn met elkaar verweven en beïnvloeden elkaar wederzijds. Ze brengen een snelle en complexe evolutie van een maatschappij teweeg die zich continu aanpast aan nieuwe omstandigheden, zonder daarbij haar eigen kulturele identiteit te verliezen.

4. Kenmerken en functionering van de tontine

Bij de aanvang van dit artikel gebruikten we als omschrijving voor de tontine "een traditionele, informele, paritaire en rotatieve spaarassociatie" (Leboucq, 1987: 301). We willen deze definitie hier toelichten om zodoende tot een meer omvattende omschrijving te komen.

De tontine is in haar geheel als systeem gebaseerd op traditionele structuren, zoals de arbeidstontines (Cheu) en de genootschappen. Daarnaast is de tontine een informele vorm van organisatie; de tontine wordt in geen enkel geschreven recht van Kameroen vermeld. Geen enkel officieel reglement beperkt de contractuele vrijheid van de leden, maar anderzijds staat de rechtspraak ook niemand bij in geval van in-gebreke-stelling. Het sparen binnen de tontine berust op het principe van solidariteit: één man, één bijdrage per zitting, één tontine per cyclus. Ieder draagt op elke samenkomst een overeengekomen bedrag bij. De eenheid van de bijdrage brengt met zich mee dat men bijna automatisch een homogene groep krijgt: tontines van ministers, van straathandelaars, van ondernemers, van landbouwers. M.a.w., individuen met een min of meer gelijk inkomen vinden elkaar in dezelfde tontine omdat ze ongeveer een gelijke bijdrage kunnen leveren. Tenslotte is een tontine steeds rotatief; het tijdsverloop tussen het begin en het einde van de tontine - de tontinale cyclus - is afhankelijk van het aantal leden en de frequentie van samenkomsten. Op het einde van de cyclus, na de laatste uitkering, houdt de tontine in principe op te bestaan. Men kan haar echter eenvoudig voortzetten, een nieuwe cyclus beginnen, of stopzetten, naar gelang de keuze van de leden. De uitkeringen verlopen ook altijd roterend. Eén lid kan nooit tweemaal de inbreng van de pot toegewezen krijgen.

De westerse tontine, genoemd naar de napolitaanse bankier Lorenzo Tonti (1630-1695), benadrukt vooral het spaarkarakter van de overeenkomst. Een dergelijke definitie is echter eng om de tontine bij de Bamileke te karakteriseren omdat er twee dimensies aan toegevoegd worden: het verlangen om te investeren en de onderliggende geest van solidariteit. Daarenboven gebeurt de groepsvorming rond de tontine op basis van homogene sociale criteria.

Daarom leek de definitie van Nzemen (1988: 30) ons het meest omvattend en gepast in dit kader :

"Les tontines sont des associations informelles fondées sur des critères homogènes et le respect de la parole donnée dont le but est de promouvoir toute action de solidarité entre les membres ou de constituer périodiquement un marché financier informel et fermé permettant à ses membres de placer leur épargne pour les unes et d'accéder au crédit pour les autres. Les ayants droits des membres décédés répondent des obligations ou des droits de ceux-ci vis-à-vis de l'association. C'est un système "rotatif".

Nzemen verwerkt in bovenstaande definitie de basisprincipes van elke tontine, namelijk liquiditeit, solidariteit en regelmatigheid. "*Le Ntsua*"⁶ *se voit, se touche, se sent et se bouffe, il est concret*" (Nzemen 1988: 41). Zowel de individuele bijdragen als de uitreiking van de collectieve pot gebeuren altijd in baar geld. Cheques of andere betalingsmiddelen worden niet aanvaard. Dit hangt samen met de onzekere toestand van de banken in Kameroen, die voortdurend in liquiditeitsproblemen verkeren.

6. Het Bamileke woord voor tontine.

"Un seul bras n'attache pas un fagot de bois tout comme une femme seule, un homme seul ne peut former un embryon". (ibid.) Onderlinge solidariteit is de basis van elke tontine. De activiteiten van de leden worden gecontroleerd door de tontine om de veiligheid van de verstrekte kredieten te garanderen. De solidariteit van de leden vertaalt zich tevens in informatieverstopping omtrent rendabele activiteiten die eventueel door de leden kunnen gefinancierd worden, in raadgeving aan de leden betreffende de afhandeling van hun activiteiten, en in steun aan de leden die in (financiële) moeilijkheden verkeren, kortom, in elke actie die de samenhang en de sociale promotie van de leden bevordert.

"La tontine n'est jamais malade, ne part jamais en voyage, ne meurt pas". (ibid.) Deze zegswijze illustreert op treffende wijze de verplichtingen jegens de groep. Of je nu ziek of op reis bent, of zelfs sterft; geen enkel excuus verantwoordt het niet correct nakomen van de verplichtingen tegenover de tontine waarvan men lid is. Als je niet zelf bij machte bent, moeten je familieleden of vrienden maar inspringen. Het niet naleven van de engagementen leidt tot een ernstige sociale sanctie, welke sociale status men ook bekleedt buiten de tontine. Om dergelijke moeilijkheden te vermijden verzekert de tontine zich van een homogene onderbouw (etnisch, residentieel, coöperatief, enz.), en informeert zij zich grondig over de kwaliteiten van de kandidaat; de intrede steunt op het principe van peterschap.

Ondanks deze vrij eenvoudige basisprincipes bestaat er een grote verscheidenheid tussen de tontines. We behandelen enkel de drie belangrijkste varianten, namelijk de solidariteitstontine, de "bank" en de "bourse d'argent".

5. De Ntshwa of solidariteitstontine

Haar voornaamste doelstelling is de wederzijdse bijstand bij gelukkige gebeurtenissen (huwelijk, geboorte, sociale promotie, enz.) of tegenslag (ziekte, overlijden, begrafenis, enz.). Het doel is dus overwegend van sociale aard alhoewel ze uiteraard het economische leven stimuleren aangezien elk lid op een bepaald moment kan beschikken over een som geld die hij niet noodzakelijk nodig heeft. De leden komen uit een zeer homogeen milieu: het zijn vrienden, collega's, burens, leden van éénzelfde genootschap, enzovoort. In dit soort tontines kent men geen intresten; het kapitaal verzameld door de verschillende bijdragen zal dus geen meerwaarde krijgen gedurende de cyclus.

De solidariteitstontine kent tientallen varianten: er bestaan verschillende manieren om de begunstigde aan te duiden, om de inbreng te bepalen, enzovoort. In de praktijk stelt men vast dat de verschillende varianten door elkaar worden gebruikt. Een tontine kan bijvoorbeeld een variabele inbreng hebben, verschillende leden kunnen 'cumuleren' en de begunstigde aanwijzen door loting. De besteding van de tontine kan gebeuren naar persoonlijk goedgevoelen of kan collectief gebeuren. In dit laatste systeem wordt het periodiek verzamelde geld besteed aan de

gemeenschappelijke aankoop van goederen. Men spreekt dan bijvoorbeeld over huishoudtontines, landbouwtontines, handelstontines, enz. De goederen die men zich zo gezamenlijk aanschafft, worden vaak in een te grote hoeveelheid aangeboden, zijn te duur of onbereikbaar voor het individu.

Deze tontines treft men overal aan. Ze vormen zich naargelang de behoeften van de groep, en verdwijnen weer als die behoeften voldaan zijn. Dit spontaan en soepel karakter is één van haar belangrijke kenmerken en verklaart gedeeltelijk haar sterke aanwezigheid bij de Bamileke en andere volkeren.

6. "Bank"⁷

Deze Europese benaming illustreert dat dit een relatief recent fenomeen is. Verschillende mensen groeperen zich in een lung en komen regelmatig samen. Ieder van hen stort bij elke bijeenkomst een som geld aan de penningmeester. Dit wordt genoteerd in het kasregister en het dagboek door de secretaris. Op het einde van het jaar "on casse la bank"; iedereen recupereert zijn spaargeld, vermeerderd met de winst die afkomstig is van leningen en boetes. Het geld "slaapt" immers niet het ganse jaar, maar het is continu in beweging. Iemand die geld nodig heeft, kan dit lenen. De intresttarieven liggen echter zeer hoog en variëren al naargelang de ontlener lid is van de "bank" of niet. In de praktijk zal de ontlener die lid is van de lung niet zoveel rente betalen, vermits op het einde van het jaar de winst verdeeld wordt onder de verschillende leden.

7. Financiële tontines: de "bourse d'argent"

De "bourse d'argent" heeft zich simultaan ontwikkeld te Bafoussam, Douala en Yaoundé en parallel met de economische expansie van de Bamileke. Vele auteurs, en ook de Bamileke zelf, verklaren dat het een endogeen Bamileke-instituut is dat men niet aantreft bij andere volkeren (Dongmo 1981b: 250; Brooke 1987: 15; Djoumbissie s.d.: 60). Het fundamentele verschil met de Ntshwa is dat de tontine niet gratis wordt toegewezen, maar op elke bijeenkomst wordt verkocht per opbod. Om lid te worden van een "bourse d'argent" moet de kandidaat aan drie voorwaarden voldoen: hij moet Bamileke zijn, welgesteld zijn aangezien de bijdragen over het algemeen groot zijn, en het vertrouwen krijgen van de hele groep. Het lidmaatschap is altijd gebaseerd op peterschap. Deze interne garantie wordt begrijpelijk als men de hoeveelheid geld in ogeschouw neemt die op het spel staat.

7. Dit is geen Nederlandse vertaling maar een woord dat ter plaatse zo wordt uitgesproken en geschreven. Daarom plaatsen we het tussen aanhalingstekens.

a) Terminologie gebruikt in de "bourse d'argent"

Omdat we ons onderzoek in een Franstalig gebied hebben uitgevoerd en de (weinige) beschikbare literatuurbronnen eveneens in het Frans zijn verschenen, maken we in de beschrijving van de functionering van de "bourse d'argent" veelvuldig gebruik van Franse termen.

- séance tontinale: De bijeenkomst bestaat eerst en vooral uit een discussie rond de financiële operaties van de leden van de tontine. Deze wordt altijd vergezeld van een uitgebreid diner. Een enkele tontinale bijeenkomst kan verschillende tontines bevatten met verschillende bijdragen. Na afhandeling van de financiële zaken vindt er altijd nog een discussie plaats over gemeenschappelijke problemen of doelstellingen van de tontine, zoals deelname aan bepaalde projecten, sociale promotie van de leden, afsluiten van interne handelsakkoorden, enzovoort.

- cycle tontinal: Periode die voor elk lid van de groep vereist is om "bénéficiaire tontinal" te worden, met andere woorden de looptijd van de tontine.

- periode tontinale: De frequentie waarmee de samenkomsten plaatsvinden (bijvoorbeeld maandelijks, tweewekelijks, enz.)

- taux de cotisation: Bedrag dat elk lid bijdraagt bij elke tontinale bijeenkomst. Het varieert van 50.000 tot 50.000.000 FCFA (7.000.000 BF !). De "taux de cotisation" is het bedrag dat gehanteerd wordt als begininzet, "mise à prix", bij de verkoop van de tontine.

- valeur tontinale: De som van alle individuele bijdragen. Deze som wordt verkocht op de "marché principal".

- marché principal: De verkoop per opbod van de bijdragen van alle leden (dit is de "valeur tontinale"), via het vaststellen van een "prix d'équilibre".

- mise à prix: Aanvanginzet bij de verkoop per opbod van zowel de "marché principal" als de "marché secondaire". In het eerste geval is de "mise à prix" gelijk aan de "taux de cotisation". In het tweede geval geldt de "mise à prix" voor het eerste lot als basis; achteraf kan men niet lager inzetten.

- prix d'équilibre: Het hoogste bod van één van de leden voor het verwerven van de "valeur tontinal" op de "marché principal". Het bedrag van dit bod wordt onmiddellijk afgetrokken van de "valeur tontinal", met andere woorden, de meest biedende ontvangt slechts de "valeur tontinal" min de "prix d'équilibre". De "prix d'équilibre" is afhankelijk van (a) de inzet ("mise à prix"), (b) de "valeur tontinale" (hoe groter het beschikbaar kapitaal, hoe hoger de "prix d'équilibre"), (c) de resterende duur van de tontinale cyclus (vermindering van het aantal rechthebben-

den), (d) de verwachte rendabiliteit verantwoordt een hogere "prix d'équilibre"),
(e) de andere financiële engagements die het betreffende lid eventueel heeft lopen,
(f) het aantal bieders op de betrokken tontinale bijeenkomst (kapitaalschaarste),
(g) de algemene economische conjunctuur.

- bénéficiaire tontinal: Diegene die het kapitaal dat beschikbaar is op de "marché principal" verwerft. Ieder lid kan dit slechts éénmaal gedurende een tontinale cyclus verwerven.

- marché secondaire: Een ietwat moeilijk begrip, dat duidelijker zal worden aan de hand van ons voorbeeld. De "marché secondaire" bestaat uit de inkomsten van de verkoop op de "marché principal", dus de "prix d'équilibre", plus de opbrengst van leningen van de voorbijgaande bijeenkomsten met hun intrest, indien het totaal bedrag de "valeur tontinale" niet overschrijdt. De "marché secondaire" is facultatief (bijgevolg kan het bedrag gecumuleerd worden) en haar bestaansreden is het verzekeren van de kapitaalsliquiditeit van de leden.

- frais de gestion: Onkosten, besteed aan drank, eten, huur van het lokaal, en aan vergoeding voor leden van het bestuur.

- prime de fin du cycle: Het bedrag dat op de laatste bijeenkomst overblijft nadat iedereen al de tontine toegewezen kreeg. Het wordt evenredig verdeeld onder alle leden. (Nzemen 1988: 33-39, Cameroon Tribune 1988, n° 4201)

b) Functionering van de "bourse d'argent"

Ruwweg functioneert een "bourse d'argent" als volgt: alle leden brengen tijdens elke tontinale zitting ("séance tontinale") een vaste bijdrage ("taux de cotisation") in. Het geheel van deze bijdragen ("valeur tontinale") wordt tijdens de zitting per opbod verkocht op de "marché principal", waarbij het minimale bod ("mise à prix") gelijk is aan de individuele bijdrage. Het hoogste bod ("prix d'équilibre") bepaalt de toewijzing van het kapitaal aan de begunstigde ("bénéficiaire tontinal"), maar zijn bod wordt onmiddellijk afgetrokken van de "valeur tontinale". Dit betekent dat de hoogste bidder nooit de volledige "valeur tontinale" verwerft, maar hoogstens de "valeur tontinale" min zijn eigen laatste bod, dit is de "prix d'équilibre". De "prix d'équilibre" wordt overgedragen naar de "marché secondaire", en - eventueel samen met de intresten en de leningen van de voorgaande zittingen - verdeeld in gelijke loten. Elk lot van de "marché secondaire" wordt per opbod verkocht, en moet, samen met de "intrest" (dit is het bod), de daaropvolgende zitting terugbetaald worden. Indien het bedrag dat circuleert op de "marché secondaire" de "valeur tontinale" benadert of overschrijdt, wordt op de zitting overgegaan tot de verkoop per opbod van een tweede tontine, waardoor de tontinale cyclus ingekort wordt. Belangrijk is dat een "bénéficiaire tontinal" tijdens alle volgende zittingen zijn biedrecht op de "marché principal" verliest.

Alhoewel de algemene functionering van de financiële tontines relatief eenvoudig is als men het principe doorheeft, lijkt het nuttig ze toe te lichten aan de hand van volgend fictief voorbeeld.

FICTIEF VOORBEELD VAN DE "BOURSE D'ARGENT"

Iedenaantal: 20

"taux de cotisation": 200.000 FCFA

"cycle tontinal": 20 maanden

"valeur tontinale": 4.000.000 FCFA

- eerste samenkomst

De voorzitter bepaalt de "mise à prix" van de "marché principal" op 200.000 FCFA. De geïnteresseerde leden gaan nu tegen elkaar opbieden op zoek naar de "prix d'équilibre". Uiteindelijk biedt één lid 1.000.000 FCFA. De tontine wordt verkocht tegen een "prix d'équilibre" van 1.000.000 FCFA aan de hoogste bieder. Hij krijgt 3.000.000 FCFA in handen, dit is de "valeur tontinale" (4.000.000 FCFA) min de "prix d'équilibre" (1.000.000 FCFA). Het bedrag van de "prix d'équilibre" gaat over naar de "marché secondaire".

Het beschikbare bedrag op de "marché secondaire" bedraagt dus: "prix d'équilibre" (1.000.000 FCFA) min "frais de gestion" (40.000 FCFA) = 960.000 FCFA. Dit bedrag wordt door het bestuur volgens interne regels verdeeld in loten, namelijk: 6 loten van 100.000 FCFA, 1 lot van 200.000 FCFA en 1 lot van 160.000 FCFA. Elk lot wordt weer per opbod verkocht. In plaats van in bedragen te bieden wordt er nu geboden in procenten die de maandelijkse rente uitdrukken. Deze varieert tussen de 1 % en 25 % op maandbasis. Men leent dit geld dus uit. De "mise à prix" van elk lot van gelijke waarde is gelijk aan het hoogste bod op het voorgaande lot. Bijvoorbeeld het eerste lot van 100.000 FCFA wordt verkocht aan 13 %. De "mise à prix" van het tweede lot is bijgevolg 13 %, en het wordt uiteindelijk verkocht aan 15 %. Elk bedrag geleend op de "marché secondaire" moet op de volgende bijeenkomst terugbetaald worden, vermeerderd met de rente. Deze rente vormt een meerinkomst voor de volgende zitting. "*La marché secondaire est donc la bourse de la tontine*" (Nzemen, 1988: 38).

Elke tontinale samenkomst wordt afgesloten met een verificatie of debet en credit van de financiële verrichtingen in evenwicht zijn. Na de eerste zitting ziet de balans er als volgt uit:

DEBET	
1) verdeelde kredieten	
- "marché principal"	3.000.000
- "marché secondaire"	960.000
2) onkosten (eten, drank, vergoeding van de administratieve functies	40.000
Totaal	4.000.000
CREDIT	
1) bijdragen	4.000.000
Totaal	4.000.000

Het saldo van de balans is altijd nul, m.a.w. op het einde van elke zitting blijft er nooit geld over.

- tweede samenkomst

De tontine van de "marché principal" wordt ditmaal verkocht aan 980.000 FCFA. De begunstigde ontvangt dus 3.020.000 FCFA.

Het totaal bedrag beschikbaar op de "marché secondaire" wordt gevormd door de "prix d'équilibre" van deze samenkomst (980.000 FCFA) min de "frais de gestion" (40.000 FCFA), plus de terugbetaling van de leningen van de vorige zitting (960.000 FCFA) samen met de rente (155.600 FCFA). In totaal is dus een bedrag van 2.055.600 FCFA op de "marché secondaire" beschikbaar. Dit bedrag wordt opnieuw in loten verdeeld, namelijk vijftien loten van 100.000 FCFA, twee loten van 250.000 FCFA, en één lot van 55.600 FCFA. Daarna worden ze per opbiedende intrest verkocht.

De balans na de tweede bijeenkomst ziet er iets complexer uit:

DEBET

1) verdeelde kredieten	
- "marché principal"	3.020.000
- "marché secondaire"	2.055.600
2) onkosten	40.000
Totaal	5.115.600

CREDIT

1) bijdragen	4.000.000
2) terugbetaling van leningen met intrest	1.115.600
Totaal	5.115.600

- derde samenkomst

De tontine van de "marché principal" wordt ditmaal verkocht aan 1.050.000 FCFA. De begunstigde krijgt dus 2.950.000 FCFA.

Op de "marché secondaire" is nu het volgende bedrag beschikbaar: de "prix d'équilibre" van deze séance (1.050.000 FCFA) min de "frais de gestion" (40.000 FCFA); de terugbetaling van de leningen van de voorgaande zitting (2.055.600 FCFA) plus de intresten (349.452 FCFA). Het totaal bedraagt derhalve 3.415.052 FCFA.

We merken dat de waarde van de "marché secondaire" de waarde van de "marché principal" benadert. In dat geval wordt er een speciale tranche georganiseerd. Het kapitaal van de "marché secondaire" wordt verkocht volgens de principes van de "marché principal". Er is 3.415.052 FCFA beschikbaar; om tot de "valeur tontinale" te komen moet er dus minimum 584.948 FCFA geboden worden, d.i. het verschil tussen het kapitaal op de "marché secondaire" en de "valeur tontinale". Er wordt uiteindelijk 880.000 FCFA geboden, dit is 295.052 FCFA meer dan de "valeur tontinale". Dit verschil gaat over naar de "marché secondaire" en wordt zoals steeds in loten verdeeld en per opbod verkocht. Het voordeel van deze werkwijze is dat er twee begunstigten zijn tijdens één "séance tontinale". Op die manier wordt de tontinale cyclus verkort, zodat men een kleiner aantal keren een bijdrage moet betalen (de tontinale cyclus wordt immers steeds afgesloten wanneer elk lid eenmaal heeft gebeneficieerd) om toch dezelfde "pot" op te strijken. Deze dubbele incassering kan gedurende een "cycle tontinale" verschillende keren voorkomen.

Na de speciale tranche van de derde séance, waarbij de "marché secondaire" overgedragen wordt naar de "marché principal", wordt het beschikbare overschot, namelijk 295.052 FCFA, op de gebruikelijke manier aangeboden op de "marché secondaire".

De balans ziet er na de derde zitting als volgt uit :

DEBET

1) verdeelde kredieten	
-twee tontines	2.950.000
	3.120.000
-leningen op de "marché secondaire"	295.052
2) onkosten	40.000
Totaal	6.405.052

CREDIT

1) bijdragen	4.000.000
2) terugbetaling van leningen met intrest	2.405.052
Totaal	6.405.052

Op deze wijze wordt de rest van de "cycle tontinale" verder afgewerkt, waarbij het fenomeen van de dubbele tontine zich eventueel nog kan herhalen. Tijdens de laatste bijeenkomst, d.i. wanneer er nog slechts één "bénéficiaire tontinale" overblijft, wordt de cyclus afgesloten.

- laatste samenkomst

Op de laatste séance is de "prix d'équilibre" altijd zeer laag, vermits er nog weinig bieders - en veelal slechts één- overblijven. Het minimum bedrag blijft echter de "taux de cotisation". In ons (fictief) voorbeeld is de "prix d'équilibre" 200.000 FCFA, zodat de laatste begunstigde 3.800.000 FCFA opstrijkt.

Het kapitaal dat beschikbaar is op de "marché secondaire" bedraagt 960.000 FCFA, gevormd door de "prix d'équilibre" van de "marché principal" (200.000 FCFA) min de "frais de gestion" (40.000 FCFA), plus de terugbetaling van leningen met intresten (800.000 FCFA). Dit bedrag (960.000 FCFA) wordt niet meer in loten verkocht, maar gelijk verdeeld onder de leden. Iedereen ontvangt derhalve 48.000 FCFA.

De sterk ontwikkelde zakentontines spelen een decisieve rol in de expansie en inschakeling van de Bamileke in de moderne Kameroense economie. Het stelt hen in staat op bepaalde momenten te beschikken over aanzienlijke kapitalen.

8. Sociale aspecten van de tontine

a) "Associations tontinées"

Binnen de tontine kent men verschillende andere organisaties die een louter sociaal karakter hebben. Elke tontine, van de meest simpele tot de meest complexe, herbergt spaarorganisaties met een specifiek doel. Nzemen (1988: 47) maakt daarom een onderscheid tussen de "associations tontinales", de tontines zoals die tot hertoe beschreven werden, en de "associations tontinées", de spaarorganisaties met een specifiek doel bestaan binnen de schoot van een tontine. Dit doel kan zijn het sparen voor het schoolgeld van de kinderen, dorps- of wijkontwikkeling, ziekte, enzovoort. Iedereen die dat wil stort in een of meerdere fondsen een gelijk bedrag. Als de afgesproken termijn voorbij is (bij het sparen voor schoolgeld is dit bijvoorbeeld in september), wordt 'de kas gekraakt' en het geld wordt verdeeld onder de deelnemers.

Een andere zeer veel voorkomend fonds is de "banque malheur" of de "caisse mutuelle". Ze komt in principe voor in elke tontine. Het Bamileke-woord voor de "banque malheur" is Ma'agwa wat letterlijk betekent: "où on jette". Dit illustreert goed het doel van dit fonds. Ieder stort naar eigen middelen en kan er indien nodig gebruik van maken. De meer kapitaalkrachtige leden storten echter meer dan de minderbegoeden. Voor hen is dit letterlijk 'weggegooid' geld, aangezien ze minder aanspraak kunnen maken op dit fonds; ze beschikken immers zelf meestal over genoeg financiële reserves. Het principe van de "banque malheur" is dus gebaseerd op de onderlinge financiële solidariteit tussen de leden. Deze "banque malheur" is zeer oud en behoort samen met de verenigingen van de collectieve arbeid (Cheu) tot de basis van de tontine. Vroeger werd dit fonds enkel gebruikt voor grote tegenslagen zoals ziekte of overlijden. Nu is het gebruik ervan echter verruimd en kan men er ook aanspraak op maken voor prettiger aangelegenheden, zoals huwelijk, geboorte, enzovoort.

Na de afhandeling van de financiële verrichtingen van de tontine bespreekt de groep de problemen van de individuele leden. Mensen die in acute geldnood verkeren, kunnen na evaluatie en akkoord van de groep, beroep doen op dit fonds. In elke tontinale cyclus kunnen echter maar enkele leden gebruik maken van dit voorrecht. Aan het einde van de cyclus wordt het geld dat overblijft gelijk verdeeld. Als men de tontine opnieuw start met dezelfde leden als de voorgaande cyclus draagt men het overschot van het fonds vaak over.

De laatste jaren kent men echter een evolutie in het aanwenden van de "banque malheur". Het geld wordt niet meer gratis 'weggegeven', maar tegen zeer goedkope tarieven uitgeleend. De terugbetalingsperiode is zeer ruim. Het solidariteitsprincipe blijft dus bewaard, maar in meer beperkte vorm.

Sommige tontines kennen een ander systeem van "banque malheur". Telkens iemand bijvoorbeeld een sterfgeval of een geboorte in de familie heeft, gaat men rond voor het bijeenbrengen van een 'pot' waarin iedereen vrij kan storten.

b) sociale en financiële engagementen van de leden tegenover de groep

De terugbetalingsgarantie die de tontine oplegt is zeer verregaand; geen enkel excuus rechtvaardigt het niet nakomen van de engagementen tegenover de tontine. Als je zelf niet bij machte bent om terug te betalen, moet je familie of vriendenkring maar inspringen. De collectieve tontine primeert altijd over de eventuele persoonlijke problemen. Deze rigide moraal is nodig als tegengewicht voor de losse administratie en het losse sociale karakter van de tontine, die de indruk van vrijblijvendheid zou kunnen wekken. Bij kleine tontines is dit niet zo'n probleem; meestal kennen de mensen elkaar zeer goed en het gaat om kleine bedragen. Bij grotere tontines zoals "bourse d'argent" worden er strenge garanties geëist. Aan de geldtransacties zijn er immers veel meer risico's verbonden, en de groep is in het algemeen minder homogeen. Eerst en vooral moet elk lid dat "bénéficiaire tontinale" wordt, voor hij het geld effectief in handen krijgt, verduidelijken waarvoor en waar hij dit geld zal aanwenden. De groep krijgt dus inspraak in de manier waarop het geleende geld zal besteed worden en tracht er zich zo van te verzekeren dat het project gefinancierd door de tontine rendabel is, zodat het lid in kwestie in staat is zijn engagementen tegenover de tontine te blijven nakomen. Bij het ontvangen van de tontine geeft de "bénéficiaire" een borg die drieledig is: ten eerste een "avalist" (de peter) die moreel borg staat; ten tweede kan men als borg een blanco cheque eisen, vergezeld van de rekeninguitreksels van zijn bank. Als de cheque niet gedekt is, kan de tontine naar de rechtbank stappen en haar lid vervolgen wegens het uitschrijven van ongedekte cheques. Dit is de enige wettelijke stap die de groep kan ondernemen in het geval één van haar leden niet betaalt; ten derde wordt een onroerend goed aan de tontine in onderpand gegeven door de "bénéficiaire". De eigendomspapieren worden op naam van de groep gezet zolang de cyclus loopt. Al naargelang de omvang van de financiële transacties in de tontine zal men meer borg eisen.

Naast deze financiële sancties kan de groep ook sociale sancties treffen, die veel zwaarder doorwegen dan de financiële. De persoon in kwestie kan volledig uit de samenleving (dus niet alleen uit de tontine) worden gestoten. Deze sociale sanctie kan alleen worden genomen door de raad der ouderen, het genootschap van de chefferie dat waakt over de morele orde binnen de Bamileke-maatschappij, zowel op het plateau als in de steden. Deze analyseert het probleem en velst een oordeel.

Het respect voor de genomen engagementen door elk individu en de achterliggende filosofie die het groep-zijn bepaalt, wordt zeer goed geïllustreerd door volgend citaat:

"La tontine enseigne la hiérarchie du groupe. L'homme ne se définit que par rapport au groupe dont il mesure sa dimension sociale. Les règles du jeu social sont définies par rapport au groupe dont il mesure sa dimension sociale. La violation des règles vous marginalise du groupe et vous laisse sans substance humaine. Ainsi entend-on parler: celui là, ce n'est pas un homme. La philosophie? La tontine donne l'essence de l'homme en révélant le niveau de son intégration morale dans le groupe. Tout manquement peut provoquer la mort, parce que la vie a horreur du déshonneur. La parole précède l'essence. Elle vous représente et sa valeur sociale est le vôtre. Le respect de la parole donné procède à la formation de la valeur sociale. La tontine est alors la sanctuaire où chacun garde sa parole. Cette parole représente les engagements tontinaux de chaque membre. La stabilité de la parole dépend de la régularité avec laquelle on assume ses engagements. Cette régularité assure l'honneur à chaque membre. Il y a unicité de la valeur de l'honneur qui reste indépendant du rang social de chaque membre. L'homme se trouve ainsi totalement intégré dans son existence et parfaitement révélé dans sa valeur par les tontines. On dit alors: "ma tontine" (Nzemen 1988: 127-128).

9. tot besluit

Dit artikel heeft als doelstellingen het analyseren van de aanpassing van traditionele instituties aan de moderne levenswijze en behoeften. Het is een beschrijving aan de hand van veldwerk en literatuurbronnen van de relevante aspecten in de Bamileke-maatschappij die bijdragen tot hun integratie in een westers georiënteerde markteconomie, en meer bepaald de ontwikkeling van de tontine.

Tot besluit enkele algemene opmerkingen, die in eerste instantie gebaseerd zijn op eigen ervaring bij de Bamileke. Maar ook Clifford Geertz (1962) maakt vergelijkbare conclusies met betrekking tot Java.

De waarden-oriëntatie en de sociale inkadering bij de Bamileke vergemakkelijkt hun integratie in een westerse markteconomie. Hun maatschappij is zo opgebouwd dat iedereen de kans heeft sociale status te verwerven door het aanwenden van verschillende mechanismen die sociale promotie mogelijk maken. Het individu is vrij om zich economisch en sociaal te onderscheiden van zijn eigen basisomgeving, zonder contact te verliezen met zijn omgeving. Hij kan zich op vreemde terreinen begeven ("émigrés") en toch steeds als volwaardig lid van de gemeenschap worden beschouwd.

De tontines vormen één van de actuele belichamingen van de aanpassing van traditionele structuren aan de veranderende sociale en economische context. De traditionele functie om arbeid, goederen en kapitaal te verenigen in plaats en tijd (goederen- en arbeidstontines, leeftijdsklassen) zijn getransponeerd naar de geldtontines. De tontine kende tegelijk een sterke evolutie naar meer gesofisticeerde vormen, vooral de "bourse d'argent". Dit proces werd enerzijds veroorzaakt door

de confrontatie met de westerse monetaire economie, maar anderzijds werd de inschakeling van de Bamileke in deze economie vergemakkelijkt door de parallelle ontwikkeling van de tontines. Het is duidelijk dat de spaargewoonte fundamenteel is in het overgangsproces van een agrarische subsistentie-economie naar een moderne handelseconomie.

"The rotating credit association as an intermediate institution reflects, then, two contrary forces. There is a movement toward an increased segregation of economic activities from non-economic ones, a freeing of them from traditional constraints; while at the same time, there is a directly contradictory attempt to maintain the dominance of the traditional values over those developing economic activities, to defend the integrity of the less differentiated pattern. It is these contrary forces that the association is able, at least in many cases, to balance in such a way that severe disturbances of social equilibrium are avoided even in a situation of fairly rapid social change" (Geertz, 1962: 261).

Aan de hand van al haar kenmerken kunnen we de tontine omschrijven als een 'educatief instituut', waarin geleidelijk de verschillende principes van de markteconomie infiltreren. De evolutie van een puur statische functionering -simpele solidariteitstontines waar het gespaarde geld geen meerwaarde krijgt- naar de zeer dynamische functionering -"bourse d'argent"- is alleen mogelijk doordat de evolutie zeer langzaam verloopt.

De kennis van de informele financiële sector en haar integratie in een model van externe macro-economische plannificatie, kan de economische theorieën die nu de 'markt' beheersen (namelijk ontwikkeling door buitenlandse leningen, internationale 'werkverdeling', enzovoort) corrigeren om zodoende elementen aan te brengen in functie van de economische heropleving van Kameroen vanuit de endogene economie.

"Les impératifs de la promotion d'une économie véritablement nationale revèlent à l'état la nécessité de prendre des mesures tendant à encourager la constitution d'une épargne locale et de maîtriser le système de crédit... L'économie Camerounaise, pour être relativement indépendante, devra s'appuyer davantage sur le dynamisme propre des camerounais que sur les capitaux étrangers..." (Paul Biya, Pour le libéralisme communautaire).

Bafou (Kameroen), Januari 1991

Bibliografie

- Anoniem (1979). Les caisses populaires d'épargne et de crédit, *Agripromo Rural*, n 26, numéro spécial
- Biya, Paul (1989). *Pour le libéralisme communautaire*, Yaoundé: Ministère de l'Information
- Brooke, J. (1987). Cameroon's Tontines Outdo Banks, *International Herald Tribune*, Friday, December 4, 1987, p. 14-15
- Cameroon Tribune (1988). dossier gewijd aan de tontines in Kameroen, met bijdragen van J. Mbende, R. Mbouzeko, A.N. Messang, M. Obounou, B. Suhfube, jg.14 n 4201
- Delarozzière, R. (1949). Les institutions politiques et sociales des populations dites Bamiléké, *Etudes Camerounaises*, n 25-26, p. 5-69 & 127-175
- Djombissie, G. Nempo (s.d.). *Franc-Contribuer. Epargne dans la société traditionnelle africaine*, Douala-Bassa: Oracle de Mygale
- Dongmo, Jean-Louis (1981a). *Le dynamisme Bamiléké (Cameroun). Vol I: La maîtrise de l'espace agricole*, Yaoundé: CEPER
- Dongmo, Jean-Louis (1981b). *Le dynamisme Bamiléké (Cameroun). Vol II: La maîtrise de l'espace urbain*, Yaoundé: CEPER
- Greetz, Clifford (1962). The rotating Credit Association: A "Middel Rung" in Development, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. X n 3, p. 241-263
- Ghilain, J. (1968). A propos de la formation du capital autochtone en Afrique noire. *Le Likilimba, Revue de l'Institut de Sociologie* (Bruxelles), vol. 41 n 3, p. 443-466
- Gosselin, G. (1970). Le crédit mutuel en pays Bamiléké, In: *Développement et tradition dans les sociétés rurales*, p. 45-89, Genève: B.I.T.
- Hurault, Jean (1962). *Les structures sociales des Bamiléké, Africa*, vol XL n 1, p. 1-24
- Illy, Hans F. (1973). Saving and Credit Systems of the Bamileke in Cameroun. A study on the Internal financing of Development, In: Joachim Voss (ed.) *Development Policy in Africa*, p. 293-314, Bonn-Bad Godesberg: Verlag Neue Gesellschaft
- Leboucq, Ph. (1987). L'épargne informelle en Afrique: Les tontines beninoises, *Revue Tiers Monde*, vol XXX n 118 (Avril-Juin), p. 271-289
- Lenou, Abdel (1988). La tontine au secours des banques, *Jeunes Afrique*, n 1448, p. 72-73.
- Marche, Yves (1979). Les association entre tradition et coopération au Cameroun, *Revue des Etudes Cooperatives*, n 196, p. 39-74
- Metangmo, Pierre-Marie (1985). *Développer pour se libérer*, Paris: L'Harmattan
- Nzemen, Moïse (1988). *Théorie de la pratique des tontines au Cameroun*, Yaoundé: L'Harmattan
- Sayinzoga, J. (s.d.). Tontines et mutuelles de travail dans le Noun (Ouest Cameroun): fonctionnement et services rendus aux membres, manuscrit.
- Soen, Dan & Patrice De Comarmond (1971). Saving Associations among the Bamileke. Tradition and Modern Co-operation in South-West Cameroon, *Journal de la Société des Africanistes*, vol. XLI n 2, p. 189-201
- Sonna, Etienne (s.d.). *Les fondements du pouvoir dans les chefferies traditionnelles en pays Bamiléké: le cas de Foto*, manuscrit
- Tardits, Claude (1960). *Les Bamiléké de l'Ouest-Cameroun*, Paris: Berger-Levrault
- Warmington, W.A. (1958). Saving and Indebtedness among Cameroons Plantation Workers, *Africa*, vol 28 n 4, p. 329-343.